

مجله سیاست دفاعی

شماره ۳۸ و ۳۹، بهار و تابستان ۸۱

یک سال پس از ۱۱ سپتامبر: دنیایی آکنده از تغییر

- جسیکا ماتئو، یک سال پس از ۱۱ سپتامبر: دنیایی آکنده از تغییر، بنیاد کارنگی، اوت ۲۰۰۲.

بنیاد کارنگی (Carnegie Endowment for International Peace)، یک مؤسسه تحقیقاتی خصوصی و غیرانتفاعی است که در سال ۱۹۱۰ در واشنگتن دی. سی. تأسیس شد. موضوع اصلی فعالیت این مؤسسه بررسی مسائل سیاسی، حقوقی و امنیتی در چارچوب حقوق، سیاست و روابط بین‌الملل می‌باشد.^(۱) این بنیاد علاوه بر انتشار برخی تحلیل‌های خود در عناوین کتابی، به انتشار مجموعه مقالات، گزارش‌های کاری (Carnegie Endowment Working Papers)، گزارش‌های راهبردی و... می‌پردازد. در شماره ویژه گزارش راهبردی اوت ۲۰۰۲، جسیکا ماتئو، رئیس این بنیاد با همکاری شانزده نفر از اعضای هیأت علمی آن بنیاد، گزارشی راهبردی با عنوان "یکسال پس از ۱۱ سپتامبر: دنیایی آکنده از تغییر"^(۲) تنظیم و منتشر نمود.

به نظر وی، به‌رغم آنکه گذشت یکسال از ۱۱ سپتامبر، مدت زمان اندکی است، در همین مدت کوتاه، تغییرات بسیار زیادی در جهان پدید آمده که با وقوع این حادثه ارتباط مستقیم دارند. با این حال، درک آثار و پیامدهای دقیق این رویداد میسر نیست و تنها با گذشت زمان است که این درک جامع حاصل خواهد شد. به نظر وی، اهمیت این حادثه به حوادث آینده و گزینه‌های راهبردی بستگی دارد. در این گزارش، برخی از حوادث و گزینه‌های مذکور مطرح شده است.^(۳)

۱- شروع تغییر از ایالات متحده

مهمترین نکته که در عین حال بسیار بدیهی به نظر می‌رسد این است که «حادثه ۱۱ سپتامبر بسیار بیشتر از آنچه موجب دگرگونی جهان شد، ایالات متحده را متحول ساخت.» امنیت سرزمینی واژه جدیدی است که به تازگی وارد ادبیات ما شده است. استفاده رئیس جمهور از این فرصت برای مبارزه با تمامی گروه‌های تروریستی که امنیت ملی ایالات متحده را تهدید می‌کنند، از جمله مواردی است که ضمن ایجاد تحولات درونی در ایالات متحده و تحدید آزادی‌های عمومی، بخش بزرگی از امکانات و توانمندی‌های این کشور را برای مبارزه با تروریسم بسیج نمود.

به‌رغم این مواضع مطروحه از سوی خانم ماتئو، به نظر نمی‌رسد که این تغییرات نتیجه قهری حادثه ۱۱ سپتامبر باشد، بلکه تغییر رویکرد ایالات متحده نسبت به دنیای غیر امریکا، حاصل چیزی است که می‌توان از آن به "دستاویز شدن ۱۱ سپتامبر و استفاده ابزاری از آن" یاد کرد. چه بسا رهایی از بن‌بست سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در عرصه داخلی و بین‌المللی، گروه فرادست ایالات متحده را به فرصت‌سازی مناسب حتی به قیمت مرگ صدها و هزاران انسان و جریحه‌دار شدن افکار عمومی جهانی وادار کرده باشد.

۲- اقتصاد و جهانی شدن

فرار سرمایه‌های خارجی و داخلی از ایالات متحده، بحران در صنعت هوانوردی، بسته شدن مرزها به روی تجارت، سقوط ارزش سهام و... برخی از آثار اقتصادی ۱۱ سپتامبر است که برخی از آنها حتی به قبل از این حادثه بازمی‌گردند. به گفته خانم ماتئو، داده‌های جدید نشان می‌دهد که اقتصاد امریکا قبل از ۱۱ سپتامبر هم با روند نزولی روبه‌رو بوده است و این حادثه تأثیر کمی بر این روند داشته است. برخلاف نظر نویسنده، به نظر می‌رسد که تمرکز اقتصاد امریکا پس از ۱۱ سپتامبر بر مبارزه با تروریسم و تقویت امور امنیتی و نظامی این کشور نیز یکی از مواردی است که می‌تواند رکود اقتصادی پس از این رویداد را توجیه نماید.

براساس این گزارش، به عکس، روند جهانی شدن پس از ۱۱ سپتامبر سیری صعودی یافته است. دوماه بعد از این حادثه، نشست سازمان تجارت جهانی در دوحه،

حصول همبستگی بیشتر و انجام مذاکرات بعدی تجارت جهانی را افزایش داد. جنبه مخالفین جهانی شدن تضعیف گشته، تمایل دولتها به حضور در سازمان تجارت جهانی و بهبود جو سرمایه‌گذاری افزایش یافته است. نرخ رشد تجارت جهانی در نیمه دوم سال ۲۰۰۲ و حتی تا بیش از سال آینده حدود ۸ درصد برآورد شده است.

البته گستره جهانی شدن به اقتصاد فراگیر و بدون مرز محدود نمی‌شود. ۱۱ سپتامبر عملیات شبکه‌های تروریستی را برای عموم آشکار ساخت و ثابت کرد که سیستمهای رایانه‌ای جهانی، ارتباطات و رسانه‌های گروهی همان‌طور که موجب رفاه و بهبود وضع ملتها می‌شوند می‌توانند با در اختیار قراردادن زمینه‌های لازم برای ترور، جرم و جنایت و گمراه کردن مردم، نقشی معکوس ایفا نمایند.

۳- خیزش روسیه به سمت امریکا

در این گزارش آمده است: «هیچ‌کدام از رهبران سیاسی جهان زودتر از ولادیمیر پوتین در برابر وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر از خود عکس‌العمل نشان ندادند. وی در همان روز وقوع حادثه، اولین رئیس‌کشوری بود که با بوش همدردی کرد و سیاست خارجی روسیه را، از حالت اجرا شده تا ۱۰ سپتامبر، به سمت و سویی جدید متحول ساخت. قبل از این، وی از یک سو، روابط با چین، هند، ایران و کره شمالی را بهبود بخشیده بود و از سوی دیگر، در پی همکاری با اروپا و امریکا برآمده بود. حرکت به سوی هریک از این جهات، دور شدن از جهت دیگر را در پی داشت. از ۱۱ سپتامبر به بعد، وی بدون حمایت مشاورین دفاعی و خارجی خویش، ضمن قبول برتری جهانی ایالات متحده، به این کشور متمایل شد. وی حتی با قبول خروج امریکا از معاهده ای. بی. ام، به اختتام روابط استراتژیک ابرقدرتها تن داد.»

آنچه در بالا در خصوص تمجید این مؤسسه امریکایی از پوتین آمد، از ترغیب وی به همراه شدن با امریکا حکایت دارد. تاحدی که گفته می‌شود: «تصور و دیدگاه پوتین در مورد ۱۱ سپتامبر، وجود خلأ عمیق در حرکت این کشور به سوی مشارکت روشن با امریکا و غرب است. هرگز پوتین، به عنوان یک دموکرات بزرگ، فراموش نخواهد شد.» به نظر نمی‌رسد که این تحلیل، کاملاً گویای تأثیر ۱۱ سپتامبر بر روسیه باشد. چراکه اولاً

برخلاف نظر این تحلیلگر، پوتین به خروج امریکا از معاهده ای.بی.ام. تن نداد بلکه وی ضمن انتقاد، اعلام کرد که این اقدام هیچ‌گونه تهدیدی برای امنیت ملی این کشور ایجاد نمی‌کند و در واقع، روسیه نیز از رها شدن از قید این‌گونه تعهدات که تنها ابزار حفظ قدرت جهانی این کشور در مقطع فعلی را تضعیف می‌سازد، خرسند می‌گردد.^(۴) ثانیاً، روسیه با سپر کردن سوءاستفاده‌های امریکا از اوضاع و احوال بین‌المللی پس از ۱۱ سپتامبر و مبارزه با تروریسم، به دنبال رفع خطرات امنیتی از خود، از جمله سرکوب نیروهای مبارز چینی است. ثالثاً و از همه مهمتر، مقابله و مخالفت روسیه با سلطه‌طلبی امریکا در حمله یکجانبه به عراق و حتی تصویب قطعنامه‌ای در این مورد در شورای امنیت، بهترین شاهد تن ندادن روسیه به پذیرش برتری امریکا و قبول نظم نوین جهانی به مفهوم امریکایی آن می‌باشد.

۴- دگرگونی پیچیده در چین

در تأیید انتقاد فوق می‌توان به اعتراف نویسنده به همکاری روسیه با چین در مقابله با سلطه‌جویی امریکا در جهان و یکجانبه‌گرایی این کشور اشاره کرد.^(۵) با این حال، در اینکه مبارزه غرب با القاعده و گروه طالبان به ایجاد راه‌هایی سیاسی و نظامی برای ورود به آسیای مرکزی منجر شده است، تردیدی نیست. حضور امریکا در این منطقه، مرزهای غربی چین را تهدید و تلاش این کشور را برای ایجاد یک ساختار چندجانبه منطقه‌ای به نام سازمان همکاری شانگهای (The Shanghai Cooperation Organization)، جهت مقابله با احتمال گسترش ناتو به شرق، تضعیف می‌نماید.

امریکا با تقویت همکاری خود با پاکستان، جایگزین چین در عرصه همکاری‌های صنعتی و نظامی شده است ولی به هر حال، امریکا در روندی که برای مبارزه بین‌المللی با تروریسم آغاز کرده است و به لحاظ نیازی که به وجود اتحادی جهانی در این راستا و در حمله به عراق دارد، سعی دارد که زیاد با چین از در تقابل وارد نشود.

۵- متحدین جدید و مسئولیتهای نو در آسیای مرکزی

فراهم شدن پایگاه‌های نظامی در ازبکستان و قزاقستان برای امریکا متعاقب ۱۱

سپتامبر و اعطای برخی حقوق سرزمینی محدود از سوی قزاقستان و تاجیکستان، تعادل و توازن ژئوپلیتیک را در آسیای مرکزی به شدت دگرگون کرده است. با افزایش قدرت روسیه نفوذ بر این کشور سوسیالیست سابق غیرممکن شده و حضور امریکا در این منطقه، دسترسی چین به این شاهرگ نفت و گاز جهان را دشوار ساخته است. نیازمندیهای فوری نظامی دولتهای آسیای مرکزی، درآمدهایی استراتژیک را حداقل به صورت کوتاه مدت برای امریکا فراهم نموده است. اینها دستاوردهایی از تحول اوضاع سیاسی پس از ۱۱ سپتامبر هستند که امریکا از این نتایج به ضرر ثبات مبتنی بر خود محوری منطقه استفاده نموده است. بهره برداری امریکا از هر یک از این منافع، فی نفسه تهدیدی برای حرکت متعادل و جریان عادی نظم و صلح در این منطقه می باشد.

۶- خاورمیانه

۱۱ سپتامبر منازعه اعراب - اسرائیل را چندان دگرگون نکرد. همچنان که هند در پی آن است که مخالفین کشمیری را تروریسم به مفهوم امریکایی آن بنمایاند و از موقعیت فراهم شده برای نابودی آنها استفاده کند، اسرائیل نیز تلاش می کند تا انتفاضه را تحت پوشش برنامه مبارزه امریکا با تروریسم قرار دهد.

نویسنده این مقاله با تحلیلی بی اساس از موضع جمهوری اسلامی ایران در قبال مبارزه با تروریسم در افغانستان مقرر داشته:

«دو جناح ایران که حکومت میان آنها تقسیم شده است، رویکرد متفاوتی داشتند. اصلاح طلبان این موقعیت را به عنوان فرصتی در همکاری با امریکا جهت مبارزه با طالبان غنیمت می دانستند در حالی که محافظه کاران، با قرارداد پناهمگاهی امن برای پناهندگان القاعده و ارسال محموله تسلیحاتی کارین A برای مقامات فلسطینی، اقدام اصلاح طلبان را تلافی کردند.^(۶)»

طبیعی است که این ادعاهای بی اساس که نه مبتنی بر اسنادی مستند و محکمه پسند، بلکه براساس اتهام محض و انگیزه های کاملاً سیاسی استوارند، مؤید فقدان بی طرفی در انجام و تدوین چنین گزارشهایی می باشند. جمهوری اسلامی ایران هرگونه همکاری

با گروه القاعده را تکذیب کرده و براساس موازین اسلامی، بسیار پیش‌تر و بیش‌تر از آنکه تروریسم در ادبیات حقوقی غرب وارد شود، این‌گونه اقدامات را تقبیح نموده است.

۷- نتایج مقابله با تروریسم طالبان

جای تأسف است که در این بخش از گزارش، صرفاً از میزان تلفات و اسیران القاعده توسط نیروهای امریکایی و متحدین امریکا، محل مخفی شدن یا پناه گرفتن بقایای این گروه یاد شده است. این درحالی است که رفتار غیرانسانی و غیرقانونی نیروهای امریکایی با اسیران در پایگاه گوانتانامو و حمله‌های متعدد و بی‌دلیل جنگنده‌های این کشور به مناطق مسکونی روستایی و غیرنظامیان کاملاً مسکوت مانده است. البته برخی محققین امریکایی که از انصاف و وجدان حقوقی برخوردارند، این اقدامات نامشروع در حقوق بین‌الملل را به خوبی تحلیل کرده و سیاست جستجوی منافع ملی در پوشش شعارها و دکترین‌های اخلاقی را فاش کرده‌اند.^(۷)

۸- پرسشهای بدون پاسخ

آینده روابط امریکا - اروپا بستگی به این دارد که امریکا چگونه یک سلسله از مسائل قدیمی را که پس از ۱۱ سپتامبر برجسته گردید، حل و فصل نماید. در این خصوص می‌توان به دو مورد اشاره کرد: یافتن نقشی مناسب برای اقدام بین‌المللی یکجانبه در مقابل اقدام بین‌المللی جمعی، و دیدگاههای متفاوت در خصوص عناصر تشکیل دهنده امنیت. اکنون این مسئله در مباحث بین‌المللی مطرح شده که آیا فقر، حاشیه‌نشینی و فقدان توسعه، صرفاً نگرانیهای بشردوستانه می‌باشند یا موضوعاتی امنیتی نیز هستند. گفته می‌شود که یکی از پیامدهای ۱۱ سپتامبر، برقراری پیوند بین دو مقوله فقر و مبارزه با تروریسم است ولی سیاست کمک ایالات متحده به کشورهای فقیر، در حال حاضر صرفاً از مقوله مبارزه با تروریسم نشأت می‌گیرد.

کلام آخر

وضعیت امنیتی پس از ۱۱ سپتامبر بسیار پیچیده است. خروج امریکا از معاهده

ای.بی.ام. و پیگیری طرح دفاع ضد موشک، هیچ ارتباطی به مقابله با تروریسم ندارد. موضع دولت امریکا قبل از ۱۱ سپتامبر این بود که رژیم‌های چندجانبه در کنترل گسترش سلاح‌های کشتار جمعی، نقش ضعیفی دارند. وقوع ۱۱ سپتامبر، در این موضع تغییری ایجاد نکرد بلکه آن را تشدید نمود. در این راستا، این دولت در تلاش است که از بار روانی حادثه ۱۱ سپتامبر برای رسیدن به اهداف خویش، حداکثر استفاده را ببرد. آمادگی و عزم ملی در مقابله با هرگونه تهدید از یک سو، و قراردادن مواضع فعال (نه منفعل) در دستور کار نهادهای ذی‌ربط به ویژه مجریان سیاست خارجی و سیاست دفاعی کشور، حداقل راهکارهای کنونی در جلوگیری از ترکانازی برخی دولت‌ها با تکیه بر قدرت نظامی یا سیاسی و تبلیغاتی به نظر می‌رسد. مطالعه این گزارش توسط پژوهشگران، هم از جهت درک برخی از سیاست‌های امریکا در تسری دادن ۱۱ سپتامبر و آثار آن به مباحث امنیت بین‌المللی، و هم به لحاظ نوع نگرش امریکاییها به آینده در پرتو ۱۱ سپتامبر، جالب توجه می‌باشد.

نادر ساعد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

یادداشتها

۱- این بنیاد موضوع اصلی فعالیت خود را ییتسبرد همکاری میان ملتها و بهبود همبستگی بین‌المللی از طریق ایالات متحده ذکر کرده‌است. تحقیقات این بنیاد در سه حوزه جغرافیایی سازماندهی شده‌است: برنامه راهبردی جهانی، برنامه چین، و برنامه روسیه و اوراسیا.

2- Jessica T. Mathews, *September 11, One Year Later : A World of Change*, Special Edition 18. (Washington D.C., Carnegie Endowment, August 2002).

3- <<http://www.ciep.org/pubs>>.

۴- ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه در انتقاد از تصمیم ۱۲ دسامبر بوش اعلام کرد: «ما آن را یک اشتباه می‌دانیم... روسیه در درجه اول علاقمند به حفظ و تقویت بنیادها و تأسیسات حقوقی بین‌المللی در عرصه خلع سلاح و عدم گسترش سلاحهای کشتار جمعی است و این موضوع را دنبال کرده‌است.» ر.ک. به: <<http://www.fas.org/>>

5- *Ibid.*, p.4.

6- *Ibid.*, p.7.

7- See : <<http://www.asil.org/insights.htm>>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی